

На маргінесі документа подільського князя Федора Коріатовича від 1392 р.

Знахідки в архівах нових документів з XIV ст. є приємною несподіванкою, яка спонукає не полишати надій відшукати невідомі факти з нашої давнини. Традиційно пошук пізньосередньовічних писемних матеріалів відбувається в колекціях пергаментних документів, які, попри своє особливе місце в архівах або рукописних відділах бібліотек, є здебільшого відомими, і очікувати тут на сенсації подібного роду складно. Іншим джерелом нових фактів про пізнє середньовіччя слугують копії актів, які можуть «виринути» в доволі несподіваних місцях, як-от вписи до книг *Коронної* чи *Литовської метрик*, або актові книги гродських чи земських судів, або ж можуть сховатися від очей дослідників в архівах колишніх власників.

Білоруському історикові Юрієві Мікульському пощастило знайти ще один документ подільського князя Юрія Коріатовича з 1392 р.¹ Власне у цьому випадку ми маємо справу з писаною руською мовою пізнішою копією, яка, імовірно, походить з кінця XVI чи поч. XVII ст. і відклалася серед документів Лаврина Пісочинського, на той час власника розлогого маєтку у Брацлавському воєводстві. Архів Пісочинських був і залишається предметом тривалих студій сучасного львівського історика Миколи Крикуна, автора цілої низки досліджень з історії Брацлавського воєводства та діяльності самого Лаврина Пісочинського². Ця частина документального зібрання родини залишилася поза його увагою, оскільки відклалася в «Архіві Гарновських з Дзікова», що зберігається в Національному архіві в місті Кракові й лише зараз була ґрунтовно опрацьована Тарасом Вихованцем³.

Юрій Мікульський опублікував цей документ у 2014 р. в невеличкій за обсягом замітці в розділі «Да гісторыі знаці XIV–XVI ст.» збірника «Беларуская даўнына», супроводивши його двома сторінками коментарів, які здебільшого стосувалися датування документа та коротенького аналізу осіб, згаданих у ньому⁴. На мою думку, інформативна цінність цього акта є надзвичайно високою, зважаючи на той факт, що ми маємо справу з документом, котрий вийшов із канцелярії останнього володаря Подільського князівства й містить у собі унікальну інформацію про цей історичний регіон.

Узагальнюючі публікації Яна Тенговського та Януша Куртики надали в розпорядження дослідників практично вичерпну інформацію про документальну спадщину Коріатовичів на Поділлі⁵. Загалом кількість документів усіх Коріатовичів за час їхнього володарювання Поділлям доволі скромна, а документів, що містять листи свідків, і того менше. Розглядуваний у цій статті акт, став шостим, де зазначено свідків.

Реципієнтом цього документа виступає Пашко Васневич, означений як княжий слуга («служе своєму») ⁶. Це той самий Пашко Васнович, котрий двічі засвідчував документи для Немирі на Бакоту в 1388 р. та для Гринька на Со-

кілець у 1391 р.⁷ Обидва реципієнти документів, де Пашко був свідком, повідомчили й документ для нього. Більше інформації про нього, на жаль, не виявлено. Зі змісту документа можна припустити, що Пашко був наближеним до князя Федора Коріатовича, і за вірну службу («за его верную службу») отримав доволі розлогий маєток у Брацлавській волості Подільського князівства.

Населені пункти та географічні маркери документа

Близько третини документа займають географічні об'єкти, які можна поділити на власне об'єкти надання та географічні маркери. Об'єктами надання є сім сіл у Брацлавській волості («села в Браславскои волости»): Шандиринов (Шандыровъ)⁸, Новоселиця (Новоселицу), Костянтинов (Костентиновъ), Куниче (Куничее), Гавриловці (Гавриловцы), Яголковці (Яголковцы), Баксановці (Баксановцы). Практично до кожного населеного пункту зазначено додаткові топонімічні маркери, представлені тут кількома видами топонімів — річка, долина, пасіка, млинище та, імовірно, територія. Так, Шандиринов та Новоселиця маркуються на Богу («на Богъ»), Костянтинов — від устя Сільниці до Собачого млинища («а шть устьа бегучы долем Сильницюю зь обох сторонъ до Собачьего млынища»), Куниче — на Бершади («на Бершадиди»), Гавриловці — біля Куничого («под Куничимъ»), Яголковці — на Рогозні («на Рогозне»), а Баксановці — на Дмитрові («на Дмитрове»).

Локалізація населених пунктів виглядає наступним чином: Шандиринов — тепер с. Шендерів Тиврівського р-ну Вінницької обл.; Новоселиця — ймовірно біля сучасного с. Шендерів Тиврівського р-ну Вінницької обл.; Костянтинов — тепер с. Костянтинівка Липовецького р-ну Вінницької обл.; Куниче — тепер с. Куниче Крижопільського р-ну Вінницької обл.; Гавриловці — тепер не існують; Яголковці — тепер не існують; Баксановці — тепер не існують⁹.

З усіх зазначених топонімів лише Шандиринов згадується ще раз у документах¹⁰. 1505 р. брацлавський зем'янин Федько Дашкович підтверджував своє право володіти низкою сіл, серед яких і згадується «Шандырево»¹¹. Він зазначив, що ці населені пункти отримав як вислугу його дід Герман (Германъ) від великого князя Вітовта. Причиною підтвердження вказувалося знищення оригінальних документів під час пожежі у Брацлавському замку. Наскільки ця інформація правдива — сказати складно через відомий стан джерел. У цьому випадку навіть неможливо висунути гіпотезу про спорідненість Пашка Васневича зі згадуваним Германом.

Усі гідроніми документа належать до басейну р. Південний Буг (у той час — р. Бог): р. Сільниця — права притока Південного Бугу, р. Бершадь — тепер р. Берладинка, ліва притока р. Дохна (басейн р. Південний Буг), р. Рогозна — тепер р. Рогізка¹², ліва притока р. Савранки (басейн р. Південний Буг). Зазначимо, що це перші та єдині згадки про ці гідроніми (окрім Бога/Буга) в документах XIV–XV ст. Єдиним топонімом, який складно або неможливо ідентифікувати, є Собаче млинище.

Одним із найцікавіших географічних маркерів цього документа стала згадка села Баксановці, яке розташовувалося «на Дмитрове». На жаль, ідентифікувати його як населений пункт не вдалося. Він також не зафіксований у джерелах XVI–XVII ст.¹³ Увагу привертає власне означення *на Дмитрові*, яке ймовірно може вказувати на територію або частину регіону, що став називатися Поділлям у другій половині XIV ст., а до того, десь від середини XIII ст., іменувався Пониззям та перебував під владою татар.

За усталеною в нашій історіографії традицією, битва на Синіх Водах відбулася 1362 р., і за її результатами брати Коріатовичі (Юрій та Олександр) отримали у володіння Подільську землю. Переможеними у цій битві виявилися татарські володарі (царі) Хаджибей, Кутлу-Бугу та Дмитро. В одній з останніх своїх праць Ярослав Дашкевич зробив спробу реконструювати володіння татарських правителів Поділля перед битвою на Синіх Водах¹⁴. У контексті згадки в документі для Пашка Васновича топоніма, чи то географічного маркера, *на Дмитрові* нас цікавить спроба локалізації володінь Дмитра. На думку Я. Дашкевича, вони розташовувалися в південно-східній частині майбутнього Поділля, на півночі доходили до Саврані, яка була кордоном між литовським та ординським Поділлям. Аргументація автора базується на поширенні топонімів з коренем *-Дмитр-*, *-Димитр-* (Дмитрів Кільш, Димитрівка, Димитропіль)¹⁵. До того ж згадувані в 1419 р. іноком Зосимою «под Митеревыми Кышинами» на Дністрі (місце переправи) походять від спільного кореня *-Дмитр-*¹⁶. Така насиченість топонімів, у корені яких, імовірно, відображено ім'я володаря, дозволяє висунути припущення про те, що маркування в документі з 1392 р. «на Дмитрове» означає розташування на території володінь Дмитра. За гіпотезою Дашкевича, вони були захоплені Коріатовичами (у Дашкевича — литовцями) між 1377 та 1380 рр.¹⁷ Хронологічна відстань нашого документа є настільки незначною, що, імовірно, під час його укладання локалізація села Баксановці «на Дмитрове» могла бути найбільш вдалою і зрозумілою для всіх учасників цієї угоди.

Ще одним аргументом на користь того, що йдеться про володіння Дмитра, а також їх кордон на Саврані, стала згадка про те, що Пашкові люди можуть ставити в лісах пасіки, а власник має їх облікувати («маєт на нихъ перепис мѣти и ловіти куницы, и искати в Саврани и Сарадчыне и Боброве»). Останні два топоніми — Сарадчин (тепер, можливо, с. Саражинка Балтського р-ну Одеської обл.) та Боброве (імовірно с. Перший Бобрік у Любашівському р-ні Одеської обл.) — цілком вписуються в окреслені Дашкевичем кордони Дмитрових володінь.

Змістова частина документа

Поза географією об'єктів дуже цікаву інформацію надає та частина князівського привілею, де йдеться про правові аспекти володіння, господарську діяльність, обов'язки нового володаря тощо. Спробуємо розглянути

ці фрагменти в порівнянні з двома ранішими документами того ж таки князя Федора Коріатовича від 1388 і 1392 рр. для Немирі на Бакоту та Гринька на Сокілець¹⁸.

Першим положенням привілею можна вважати право Пашка Васновича судити своїх підданих: «А Пашко маєт сам свои люди судити и вини и пересуды зь своих людей взати». Подібні формулювання зустрічаються і в документі для Немирі. Інформацію про домініальний суд у документі з 1388 р. доповнено положенням про можливість вирішення справи як у княжому, так і у воєводському суді: «Pakliby sami z pany togo luda ne izmogli dopravity i dojdēt tot sud do naše albo do našego vovodu...»¹⁹. Зіставлення інформації з двох документів свідчить про існування тридільної системи тогочасного судочинства на Поділлі, де на нижньому рівні був домініальний суд, а над ним — суд воєводи та самого князя.

Пашкові люди, відповідно до положення привілею, мали право на господарську діяльність, певна частина якої контролювалася та обліковувалася власником («А Пашко маєт на нихъ перепис мѣти»): бортництво («стоати пасеками и бчол искати»), полювання на куницю та зубра («ловити куниццы, и зѣбры ловити»). Господарські обов'язки перед князем означено наступним чином: «...а Пашковым людем ани кн(я)жее пашни город робити, ани ставовъ ставити, ани сторожовщины давати, ани цебровщины, ани сена на город давати, ани повозовъ возити».

Серед усього розмаїття обов'язків традиційними й повторюваними в інших документах є обов'язки про будівництво нових міст/замків, копання ставів, служба на шляхах та кордонах, постачанні сіна й підвод. Певним винятком у цьому переліку стала згадка про *цебровицизну* (ймовірно данина, яка бралася великими дерев'яними цебрами). «Словник української мови XIV–XV ст.» не фіксує слова *цебр/цебер* і похідного від них, окрім прізвища Цебровський²⁰, що може свідчити як про оригінальність цієї повинності для кінця XIV ст., так і про можливість інтерполяції під час списання копії у другій половині XVI ст.

Імовірно пізніше походження має опис обліку власником збору меду («А Пашковым людем волно во всех лесех стоати пасеками и бчол искати, а Пашко маєт на нихъ перепись мѣти»). Адже досі в такій формі слово *переписть* та похідні від нього не зустрічалися в документах XIV–XV ст. Так, у словнику староукраїнської мови слово *переписть* та похідне *препись* мають цілком інше значення — податок, що стягувався за перегін з однієї місцевості в іншу призначеної на продаж худоби²¹.

Оригінальною та рідкісною виглядає інформація про полювання на зубрів, з огляду на яскраві описи з XVI ст. про організацію ловів на цю тварину на Поділлі, що нагадували іспанську кориду²².

Специфічним але традиційним для подільських документів того часу стало положення про сплату данини татарам: «А также што коли маюг вси

земане дань давата в татары, тое маюг дата Пашковы люди». Подібне положення про татарську данину ми бачимо і в документі для Немирі 1388 р.: «...а також штож коли vsi zemljane imut davaty dan' u Tatory to serebro imjut daty Nemyrnyu lude...»²³, але воно тут конкретизоване тим, що ця данина сплачувалася татарам сріблом. Подібну форму сплати данини зафіксовано ще в документі Олександра Коріатовича смотрицьким домініканцям 1375 р.: «Коли vsи землане імуть давати дань оу татары то сребро имеють такоже тии люди дати»²⁴.

Фіксація сплати данини в 1390-х рр. дозволяє зробити припущення про тривання старих домовленостей з татарськими володарями, які мали права на ці території. Домовленості мали специфічну форму взаємодії, де одна сторона давала дозвіл інший володіти та вважати своїми розлогі землі на правому березі Дніпра, а взамін отримувала регулярну грошову компенсацію (данину).

Цікавою й доволі рідкісною для документів того часу є згадка про *детського*, котрий підпорядковується воеводі (у цьому випадку, імовірно, брацлавському) і має організовувати/збирати людей Пашка Васновича для воєнних дій, погоні, як це роблять інші зем'яни («А Пашко маєть намь с того служить ани воеводе посылати децкого на Пашковы люде (а)бо его люде, а на воину и на погоню якь vsи земляне»). У привілеї для Гринька на Сокилець бачимо більш розбудовану формулу, де функції *детського* визначено наступним чином: «...ани нашим воеводам на яго люди дѣцког(о) слати, развѣ пана Гринька же суть яго люде. А и с того пань Гринько и яго дѣти, и яго послѣдци имѣють нам и нашим дѣтем, и нашим послѣдком везде вѣрно послужити: и на воину, и на погоню, какь и vsи земляне и остати при Подольскои земли подлѣ послѣдковъ нашихъ по нашом животѣ»²⁵.

Згадка про *детського* як молодшого урядника в певній структурі управління (в нашому випадку — підпорядкованого воеводі) важлива з огляду на розуміння способу управління та відповідної термінології. Вона є доволі рідкісною для цього часу, адже, для прикладу, у виданнях українських грамот Володимира Розова, Марії Пещак та Олега Купчинського жодного разу не згадується *детський*²⁶. Також відсутня відповідна стаття у «Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.»²⁷.

В «Історичному словнику української мови» за редакцією Євгена Тимченка наводяться кілька прикладів про *детського* у статтях (*дет(ь)скый, дец(ь)кый*), що походять з середини XV ст.²⁸ З текстів ясно, що функції цього урядника нічим не відрізнялися від тих, які вказані в подільських документах кінця XV ст. Географія цих прикладів доволі розлога: від Мстиславля до Гродна²⁹. Обов'язки *детського*, пов'язані із судочинством, зазначені у *Судебнику Казимира* (1468 р.): «Пакь ли будеть нѣкоторый отводитьи, ино намь дати дѣцкого; а не пригодить ся насъ вь великомъ князьствѣ Литовскомъ, ино воеводамъ нашимъ мощно дати дѣцкого»³⁰.

Із наведених прикладів можна зрозуміти, що *детський* є підлеглим воєводи, чий уряд поступово трансформується в уряд старости на тій частині українських земель, де після 1434 р. поширилося коронне право. *Детський* при воєводі виконує посилені функції та організовує підлеглих власникові людей для воєнних потреб³¹.

Несподіваний ракурс дає ще одна глоса словника Є. Тищенка — *дѣцьковати*, яка походить з руського перекладу *Віслицького статуту* Казимира III³². У руському перекладі у 25-й статті (артикулі) зазначено: «Судья имѣть дѣцьковати слать, одно два слугы»³³. Цьому фрагменту, імовірно, відповідає, зважаючи на великі пропуски руського перекладу, наступний текст оригіналу «...quod deinceps iudex vel subjudex ad impignorationem faciendam non plures quam duos familiares cum ministeriali transmittat...»³⁴. Отож можна зробити припущення про спорідненість *децького* з тим урядом, який називається в латинській термінології *ministerialis*, а у XVI ст. набуває іншого звучання — *возний*. У спеціальному дослідженні про *возних* у Польському королівстві Зигфрид Римашевський наводить лише одну згадку про *детського*, яку він однозначно ототожнює із судовим *возним*³⁵. Своє спостереження З. Римашевський обмежує лише розглядом опублікованих матеріалів актових книг Руського воєводства і не звертається до актового матеріалу, писаного руською мовою.

Трансформація терміну *детський* → *возний* відбувалася під впливом впровадження коронного права, де подібні функції виконував *возний* або ж *ministerialis*. Важливим у цьому контексті є досить довга, понад 350-літня, метрика функціонування в руському соціумі уряду *детського* та її використання на територіях, у нашому випадку Східному Поділлі, що не покривається інформаційними звітками з давньоруського літописання.

Свідки документа та їхні уряди

Свідками документа були князь Василь Винницький («кназь Василей Веницкий»), а також пани Гринько Соколецкий («пан Гринько Соколецкий»), Павло Слупица («Павель Слупица»), Ходко Чемерович («пан Ходко Чемеревич»), Немира з Бакоти («пан Немира Бакотський»), Бедрих («пан Бедрых»), Печ («пан Печь»), Прокоп («пан Прокопъ») та Фронцко («пан Фронцко»).

Кілька осіб з цього переліку означені з урядами: Бедрих — черкаський воєвода («Черкаский воевода»), Прокоп — скальський воєвода («Скалецкий воевода»), а Фронцко — підчаший («подчашый»).

Писарем документа був Малофей («Молохвѣи»). З усіх зазначених осіб саме останньому найбільше уваги приділив видавець документа. У короткій передмові до тексту привілею він насамперед підкреслив його рідкісне ім'я та зазначив його службу в руській канцелярії короля Владислава II Ягайла в 1393–1394 рр.³⁶ Щодо служби в королівській канцелярії, то цю хронологію

варто посунути принаймні до 1399 р., коли у Львові Малофей списав документ короля Владислава II («А писалъ писарь Малохѣй королевымъ приказомъ») для Ходка Чемерича (одного зі свідків нашого документа) на села Надієво та Кропивники³⁷. Служба в королівській канцелярії, імовірно, ознаменувалася для Малофея зміною його соціального статусу, адже в 1409 та 1413 рр. він як пан Малофей («пань Малохѣй») виступає свідком трьох актів. Перший з них — документ галицького старости Яна зі Щекоцін про підтвердження продажу села Тростянець, а другий — документ князя Федора Любартовича про розмежування маєтків у Жидачівській волості³⁸. Також Малофей виступав свідком дільного акту у Крилосі (*pan Malophiej*) 1412 р., який проводив тодішній галицький староста Анджей Цюлек з Желехова³⁹. Усі документи вирізняються тим, що були писані руською мовою.

Першим серед свідків, згідно зі статусом, зазначений князь Василь Винницький. Це — лише третя згадка про нього у джерелах. Адже вперше він згаданий у привілеї для Немирі на Бакоту, а востаннє — у 1401 р. в документі князя Свидригайла для кам'янецьких домініканців⁴⁰.

Панську групу представлено рештою осіб, серед яких Гринько з Сокильця, Ходко Чемерович, Немиря з Бакоти, Бедрих, Печ, Прокоп та підчаший Фронцко. Імовірно, що і Павло Слупиця теж належав до грона панів, адже серед усіх свідків лише він не означений цим словом, тоді як решта свідків мають відповідне означення як до нього, так і після нього у цій частині документа⁴¹.

Не вдаючись тут до повторення відомої інформації про зазначених вище осіб, слід підкреслити дві нових згадки про виконання урядницьких функцій. Перша з них стосується пана Бедриха, який окреслений черкаським воєводою. Це — перша згадка про Черкаси як місто, підпорядковане владі князів Коріатовичів, а отже входило до складу Подільського князівства. Місто Черкаси⁴² відоме зі *Списка городов дальних и ближних* (серед переліку «А се Польский»⁴³), який датується 1375–1381 рр.⁴⁴, а замок у Черкасах (*Cirkass*) відомий з документа королеви Ядвіги від 10 липня 1395 р. краківському воєводі і старості Спиткові з Мельштина на низку подільських замків⁴⁵.

Єдиною особою, яка вперше згадується у джерелах, є пан Прокоп, на цей час воєвода у Скалі. Видавець документа помилково сприйняв місце його уряду — Скалу — за прізвище/прізвисько *Спалецький* → *Скалецький*. Адже у документі виразно видно *-к-* замість *-н-*, так і те, що ще одна особа — пан Бедрих означений як воєвода у Черкасах. Інформація про воєводу у Скалі заповнює прогалину у відомостях щодо князівських намісників у містах (Черкасах і Скалі).

Згадуваний у документі підчаший Фронцко є тотожним з підчашим Франчком, відомим із документа Костянтина й Федора Коріатовичів для пана Немирі від 1388 р.⁴⁶ Це — лише друга згадка про нього у джерелах і друга згадка про підчашого князя Федора.

Підсумовуючи наші спостереження над документом князя Федора Коріатовича для Пашка Васновича з 1392 р. можемо зазначити, що ретельний пошук нових матеріалів та їх ґрунтовне прочитання, у зіставленні з відомими раніше фактами, надають у розпорядження дослідників важливі аргументи для розуміння історичних процесів на українських землях другої половини XIV–XV ст.

- 1 Останнім віднайденим до цього часу вважався документ Федора Коріатовича для пана Гринька на Сокилєць з 1391 р., опублікований білоруським дослідником Олександром Грушею: Груша А. Невядома грамата Фёдара Карыятавіча за 1391 г. *Беларускі гістарычны агляд*. Мінск, 2001. Т. 8, сш. 1/2, 130–134.
- 2 *Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років*. Упор. Микола Крикун, Олексій Піддубняк. Львів, 2008; Крикун М. *Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали*. Львів, 2008; про Л. Пісочинського див.: Е. Dubas-Urwanowicz, “Piaseczyński (Piesoczyński, Piasoczyński) Ławryn (Wawrzyniec) h. Lis (zm. 1604–6),” *Polski Słownik Biograficzny*. Т. XXV: *Padlo Jan – Piątkiewicz Aleksandr* (Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1980), 805–808.
- 3 Archiwum Narodowe w Krakowie. Archiwum Tarnowskich z Dzikowa. Sygn. 135: Papiery Piaseczyńskich, 28–29. Огляд цієї збірки та публікацію кількох документів із неї див.: Вихованець Т. «Папери Пісочинських» у Дзиковському архіві Тарновських. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. К., 2015. Т. 30, 96–156. Скани цієї справи доступні на інтернет-сторінці архіву: www.ank.gov.pl. Тут варто додати, що видавець не зазначив заголовок та прикінцевий запис. Заголовок документа — «Привилей Къриатовичовъ», писаний руською мовою, рукою писаря. Прикінцевий запис походить, скоріш за все, з XVII ст. і писаний польською мовою, рукою іншого писаря: «Zapis Pana Paszki Wasniewicza na imienia na Buhu leżące w wołosci Braslawskiej nazwane Szandyrow u Nosowielce Od k[się]cia Kuryatowicz Gospodarza Ziemi Podolskiej. Dan w Kamenze (?)».
- 4 Мікульські Ю.М. Новая грамата князя Фёдора Кариатовича 1392 г. *Беларуская даўнына*. Рэд. Ю. Мікульські. Мінск, 2014. Вып 1, 147–150.
- 5 J. Kurtyka, “Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r.,” *Rocznik Przemyski* (40/4, 2004), 127–269; J. Tegowski, Dokumenty Koriatowiczów władców Podola w XIV wieku. Tendencje kulturowe Podola za Koriatowiczów, *Tekst źródła. Krytyka. Interpretacja*, red. B. Trelińska (Warszawa, 2005), 227–237.
- 6 Тут і далі в дужках цитати з публікації Ю. Мікульського без подання сторінок, адже практично весь документ, окрім листа свідків, розмістився на одній сторінці.
- 7 Михайловський В. *Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV — 70-х роках XVI століття*. К., 2012, 42 (біограма «Васнович Пашко»).
- 8 Тут і далі подаю українську форму, наближену до оригіналу, а в дужках — написання в документі.
- 9 Карта локалізованих маєтків Поділля з XIV — першої третини XV ст. доступна на інтернет-сторінці Українського наукового інституту Гарвардського університету (Harvard Ukrainian Research Institute) huri.harvard.edu, у проєкті «Цифровий атлас історії України» (Мара: Digital Atlas Ukraine), розділ «Історичне Поділля» (Historic Podillya): <http://harvard-cga.maps.arcgis.com/apps/Time/index.html?appid=a2917cef2a8b4cdfa4e35f89bcf2038f>
- 10 *Акты Литовской метрики*. Собр. Ф.Н. Леонтовичем. Т. 1. Вып. 2. 1499–1507. Варшава, 1897, № 722, с. 165. Транслітерація 1505 р. Більш точно встановити дату цієї згадки неможливо: вона походить з часів Вітовтового володіння Поділлям після Грюнвальдської битви, але не раніше 1411 р. і не пізніше його смерті 27 жовтня 1430 р.
- 11 Решта населених пунктів у цьому документі — Клішчово (Клишчово), Тростянець (Тристенець), Тиврів (Тивров), Волчковці (Волчковци), Нестеровці (Нестеровци), Оринича (Оринича), Костіно (Костино), Збунов (Збуново), Паробоче (Паробочіє), Ленев (Леневь), Михайлово (Михайлово).
- 12 *Словник гідронімів України*. Укл. І.М. Железняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко та ін. К., 1979, 466.
- 13 Див.: *Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років*; Крикун М. Кількість і структура поселень Брацлавського воєводства в першій половині XVII століття. Крикун М. *Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали*, 187–301.
- 14 Дашкевич Я. Степові держави на Поділлі та в Західному Причорномор’ї як проблема історії України XIV ст. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 10. 2006, 112–121.

- 15 Дашкевич Я. Степові держави на Поділлі, 117. Своєю чергою, у першій половині XVII ст. у Брацлавському воєводстві фіксуються населені пункти Дмитрашівка (Dmitraszówka), Дмитрушки (Dmitruszki): Крикун М. Кількість і структура поселень Брацлавського воєводства в першій половині XVII століття, 221. Імовірість того, що словосполучення «на Дмитрове» стосується гідроніма, як у випадку із зазначеними біля інших сіл річками регіону, доволі мала. Серед зафіксованих тут річок лише одна має спільний корень — Дмитрушка в Уманському р-ні Черкаської обл.: *Словник гідронімів України*, 173.
- 16 Хожение инока Зосими 1419–1422 гг. Ред. и предисл. Х.М. Лопарева. *Православный Палестинский сборник*. СПб., 1889. Т. VIII. Вып. 3 (24), 2.
- 17 Дашкевич Я. Степові держави на Поділлі, 118.
- 18 J. Tęgowski, “Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku,” *Teki krakowskie* (5, 1997), 170–171; Груша А. Невядома грамата Фёдора Карыятавіча за 1391 г., 130–134.
- 19 J. Tęgowski, “Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku,” 170.
- 20 *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* К., 1978. Т. 2: *Н–О*, 524. У польській мові слово *цебр/цебер* у формі *czeber* уперше фіксується 1437 р. (*Słownik staropolski*. Т.І. Zeszyt 4: *Bystry–Ciec*, 215).
- 21 *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* Т. 2, 138, 273.
- 22 Про поховання на зубрів див.: Т. Bieńkowski, “Natura nie jest nam macochą. Poznawania zasobów naturalnych ziem polskich od końca XV do końca XVIII wieku,” *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* (44/1, 1999), 9–32.
- 23 J. Tęgowski, “Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku”, 170.
- 24 Розов В. *Українські грамоти. Т. 1: XIV в. і перша половина XV в.* К., 1928, № 10. с. 20. Про сплату данини татарам сріблом з Поділля див. також: Черкас Б. *Західні володіння улусу Джучи: політична історія, територіально-адміністративний устрій, економіка, міста (XIII–XIV ст.)*. К., 2014, 152, 281.
- 25 Груша А. Невядома грамата Фёдора Карыятавіча за 1391 г., 133.
- 26 Пешак М. *Українські грамоти XIV ст.* К., 1974; Купчинський О. *Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століття. Дослідження. Тексти*. Львів, 2004.
- 27 *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* Т. 1: *А–М*. К., 1977.
- 28 *Історичний словник українського язика*. Укл. Є. Тимченко, Е. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко, ред. Є. Тимченко. Т. 1: *А–Ж*. Харків; К., 1930, 863–864.
- 29 *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией* (далі — *Акты ЗР*). Т. I: *1340–1506*. СПб., 1846, № 58, с. 58; *Акты, относящиеся к истории Юго-Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией*. Т. I: *1361–1598*. СПб., 1863, 15.
- 30 *Акты ЗР*. Т. I: *1340–1506*, № 67, 81–82.
- 31 Про дещьких у XII–XIII ст. див.: Горский А.А. *Древнерусская дружина (К истории генезиса классового общества и государства на Руси)*. М., 1989, 52–55.
- 32 *Історичний словник українського язика*. Т. 1, 864.
- 33 *Акты ЗР*. Т. I: *1340–1506*, № 2, 6.
- 34 *Jus Polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis*, ed. J.V. Bandtke (Varsoviae, 1831), 49.
- 35 Z. Rymaszewski, *Woźny sądowy. Z badań nad organizacją sądów prawa polskiego w średniowieczu* (Warszawa, 2008), 21. На превеликий жаль, в опублікованій судовій записці пропущено (двічі) ім’я цього урядника, якого окреслено як *dзецки castri Leopold (Akta grodzkie i ziemskie* (Lwów, 1889) Т. XIV, № 1808, 227.
- 36 Мікульській Ю. Новая грамата князя Фёдора Кариятовича 1392 г., 148.
- 37 Розов В. *Українські грамоти*, № 32, 60.
- 38 Розов В. *Українські грамоти*, № 40, 45, с. 74, 83.
- 39 Михайловський В. Історія одного розмежування біля Крилоса в 1412 році. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2010. Вип. 45, 533. Тут публікація транслітерованого документа з *Коронної метрики*.
- 40 Михайловський В. *Еластична спільнота*, 42 (біограма «Василь Винницький, князь»).
- 41 Уся відома мені інформація про цих осіб зазначена у їхніх біограмах, див.: Михайловський В. *Еластична спільнота*, 41–47 («Гринько з Сокільця», «Чемерович Ходко», «Немиря з Бакоти», «Бедришко (Бедрих)», «Печ Готард», «Слупич Павел»).
- 42 Тихомиров М.Н. «Список русских городов дальних и ближних». Тихомиров М.Н. *Русское летописание*. М., 1979, 94.

- 43 Ймовірно, тут помилка копійста. Замість «Подольский» у *Єрмолинському літописі* зазначено «Польский».
- 44 Щодо датування див.: Янин В.Л. К вопросу о дате составления обзора «А се имена градом всем русским, далним и ближним». *Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования 1992–1993 годы*. М., 1995, 125–134.
- 45 *Zbiór dokumentów Malopolskich*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa (Wrocław; Warszawa; Kraków, 1974), część VI, № 1843, 467. Щодо гіпотез про заснування Черкас див.: Бубенок О. Коли і хто заснував місто Черкаси? *Княжа доба*. Львів, 2014. Вип. 8, 299–317. Дослідник залучив до своєї аргументації широкий комплекс наративних джерел східного походження, зазначивши першу згадку про місто під 1395 р. на підставі інформації *Воскресенського літопису*. Решта міркувань стосується етимології назви Черкаси і не вносить нічого нового про перші згадки міста у XIV ст.
- 46 J. Tęgowski, “Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku,” 171; Михайловський В. *Еластична спільнота*, 38, 46.

Віталій Михайловський